

Szívós Béla, a gazdatudós, szépiró és helytörténész

1846. május 7-én született Hajdúszoboszlón Szívós Mihály és Váradi Judit házasságából.¹ Apja a tudós református papok egyike volt, aki 1872-ben bekövetkezett haláláig csaknem harminc éven át teljesítette küldetését a városban. A háromgyermekes lelkész nevét a nyomtatásban is megjelent vallásos tárgyú írásai tették ismertté, de tisztelték azért is, mert az 1860-as évek első felében sokat tett az éhínséggel sújtott szoboszlói „szegénység” nyomorának enyhítéséért. A leg-idősebb gyermek Béla volt. Öccse, Géza, az 1870-es években rendezett tanácsú várossá lett Szoboszló első polgármesterei mellett főjegyzős-ködött. Húgát Arankát, Závory Sándor orvos vette feleségül, akinek itteni működéséből

merített témát Mikszáth Kálmán Aeskulap az Alföldön című pompás novellájához. (Elbeszélésében Hajdú-Lucaszéknek nevezi Szoboszlót, a lassan fejlődő hajdúvárost, ahol éveként többnyire kétszer akad dolga az orvosnak: farsangkor és gyümölcsérés idején.)

Béla az elemi és a középiskola elvégzése után 1864-1869 között bölcséleti, teológiai és jogi tanulmányokat folytatott a helvét hitvallásúak debreceni „főtanodájában”, majd Eperjesen. Avatása után rövid ideig a Krassó-Szörény megyei Bunyaszekszárdon református missziós papként szolgált, később állami ösztöndíjjal Svájcba ment, és a zürichi egyetemen szerzett mezőgazdasági szaktanári képesítést. Közben a természettudományok, még inkább az agrárium iránti vonzalma nyugat-európai utazásra készítette, hogy gazdagítsa ismereteit, szélesítse világlátását. Nemcsak Svájjal ismerkedett, bejárta Hollandiát, Németországot, sőt Angliát is.

1872-től a szentesi gimnázium tanára lett, ahol tizenegy éven át tanította a reáliák egész sorát: a természettant, a vegytant és ásványtant, a földrajzot és kedvenc tantárgyát a gazdászatot. Feladatvállalása messze túllépte a szokványos tanári gyakorlat kereteit. A pedagógiai munkán kívül gazdasági ismeretekből népszerűsítő előadásokat tartott, néhány évig szerkesztője és tulajdonosa volt a Szentés és Vidéke című lapnak, gyarapította az iskolai múzeum gyűjteményét, miközben Szentesről és környékéről régészeti tanulmányt írt, mely nyomtatásban is megjelent a gimnázium értesítőjében. 1976-ban lelkes résztvevője volt a Budapesten összeült III. Ósrégészeti és Embertani Kongresszusnak, s élményeit a helyi lap olvasóival is megosztotta. Talán a kongresszusi előadások hallatán erősödött meg benne az a meggyőződés, hogy szükséges: „...a hazai műveltséget előre vinni. Csak így maradhat nemzetünk életben...”² Szentési élményei, az ott szerzett szakirodalmi tájékozottsága szerepet játszhatott abban, hogy évekkel később a Monarchia tájait bemutató nagy szellemi

¹ Itt jegyzem meg, hogy a Szinnyei-féle életrajzi lexikonban és más helyeken születési éve tévesen szerepel. A helyi ref. egyház anyakönyve szerint 1846-ban született.

² Szentési lap, 1876. VI. évf. szept. 24.

vállalkozás keretében Csongrád és Csanád vármegye leírásának remekívű foglalata éppen Szívós Béla tollából kerülhetett a több mint 20 köteles műbe.³

1884-ben az önmegvalósítást továbbra is kereső Szívós a szülőváros akkori vezetőinek unszolására hazajött, és elvállalta a rendőrkapitányi tisztelet. Ez a megbízatás kevésbé illet humánumához, s döntésében talán csak a felsejlett egykori kellemes élmények, a még mindig élő emberi kapcsolatok hatása érvényesült. Néhány év múlva egy képviselőválasztás során összeütközésbe került a főispánnal, állásáról lemondott. Ekkor költözött az akkor Pest (ma Bács-Kiskun) megyei Izsákra, és választotta a gyakorlati mezőgazdaságot. Itt – túl a negyvenen – házasságra lépett a szentesi születésű Zsoldos Máriával, a néhai Podhradoszky Kálmán uradalmi gazdatiszt özvegyével.⁴

Legtermékenyebb időszakát, ön maga helyének megtalálását nagyjából a múlt század utolsó évtizedétől számíthatjuk. 1893-ban Nagy Miklós főszerkesztő felkérésére a Vasárnapi Újság belső munkatársa lett, s Magyar Gazda című lapot szerkesztette több mint tíz éven át. Szakírói munkásságában szinte egész pályafutása alatt központi szerepet játszott a „föld-*ipar*”, vagyis a mezőgazdaság, az önálló paraszti gazdálkodás korszerűsítésének szándéka. A múlt század utolsó harmadában a vetésterület kiterjesztése, a külterjesség csökkentése, a fejlettebb technika alkalmazása, a kívánt szakértelem növelése, a korábbi századokból örökölt „balhiedelmek” felszámolása terén még számos feladat tornyosult a magyar parasztság elé.

„Gazdatudósunk” (Szép Ernő nevezte így) azok közé tartozott, akik hazánkat közelíteni akarták a nyugat-európai országok színvonalához, és mindezt egyebek mellett a gazdasági ismeretek elterjesztésétől remélték. Ez nem kitalált, hanem a kor valós szükségleteit megfogalmazó népművelő program volt, melynek megvalósításától a parasztság anyagi jólétének emelését is várták. Népszerűsítő írásaival először a Keszthelyen kiadott A Gyakorlati Mezőgazdaság című lapban jelentkezett, már az 1870-es évek első felében. A lap a növénytermesztés, az állattenyésztés, a kertészkedés, a borászat, illetve a paraszti gazdálkodás több más problémájával foglalkozott. Szívós úgy látta, hogy parasztságunkban nincs hiány a gazdálkodáshoz, különösen a kertészkedéshez, a borászathoz szükséges munkaszereketben és a kitartó szorgalomban. A szakértelmet pedig a különböző könyvekből képes elsajátítani minden gazdálkodó. Írásaiban arra figyelmeztetett, hogy az egyes állatokhoz (pl. bagoly) fűződő régi babonákkal mielőbb le kell számolni, és sok állatot (denevér, béka, vakondok stb.) nem pusztítani, hanem védeni kell, mert kártevésük jóval kisebb hasznosságuknál. Az állattenyésztéssel kapcsolatban az okszerű takarmányozás fontosságát emelte ki. Szerinte a gondos takarmányozás „többet ér a világ minden orvosságánál”. Lelkesen érvelt a lentermelés és a tűzifaültetés érdekében is.

A föld termőképességének növelését az istállótrágyázás mellett a műtrágyázásban látta. 1895-ben erről önálló munkát is írt, amelyben a műtrágyák előállításával, fajtáival és alkalmazásuk módjával foglalkozik. Ebben saját tapasztalatai is tükröződnek, hiszen ekkor már túl volt több éves izsáki gyakorlatán. „Ezt az értekezést – írja Ujváry Zoltán etnográfus – a magyar gazdasági életben joggal nevezhetjük rendkívül jelentős eseménynek. Gondoljunk csak arra, hogy Szívós Béla korában a magyar parasztságot még a szerves trágyázásra is buzdítani kellett. A műtrágyázásról való értekezés a külföldi példákon okult, a természet-tudományokban jártas tudóst, a jó gyakorlati érzékű embert állítja elé.”⁵ (Munkája később újabb kiadást ért meg.) Céljainak elérése érdekében a gazdatudós éveken át több mezőgazdasági szaklapot szerkesztett. (Pl. a Falusi Gazda Naptára, Borászati Naptár). Ezek jelentőségét akkor értékelhetjük reálisan, ha tudjuk: akkoriban sok falusi ember számára a naptár, a kalendárium volt szinte az egyetlen ismeretközlő forrás.

Szívós írásaiban határozott közgazdasági szemlélet érezhető. Legjobban tükrözik ezt a hazai ipar fejlesztését célzó gondolatai. Az ország gazdag nyersanyagforrásaira és a magyar ember tehetségére hivatkozva versenyképes nemzeti ipart sürgetett. Kossuth Lajos re-

³ Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben II.k. Bp. 1891. 461-481. old. (Továbbiakban Osztrák-Magyar M.)

⁴ Szentesi Református Egyház esketési anyagkönyve, 1892.

⁵ Ujváry Zoltán: Szívós Béla emlékezete (Emléktáblájának avatásán mondott beszéd). Múzeumi Kurír, Debrecen, 1976. dec. 22. 43. old.

formkori programját visszhangozva erről így írt: „Avagy kell e még ennél több adat, miszerint mindenki belássa, hogy mily óriási erőt képes az ipar egy nemzetnek adni, s hogy anélkül teljes lehetetlenség lábra állni, s a nemzet, kinek ipara nincs kifejlődve, nem egyéb egy tehetetlen testnél...” Elítélte azokat, akik csak azt hajtogatták, hogy „Magyarország földművelő ország”, s nem vették figyelembe: ipar nélkül a mezőgazdaság sem „emelhető kellő tökélyre”. Elvei szerint szükségleteinket nem a kül-, hanem döntően a belföldi iparcikkekből kell fedeznünk, mert így sok ezer iparos kenyerre biztosítható, erős középosztály alakulhat ki, emelkedhet az adóképeség, s jut pénz csatorna- és útépitésre, egyéb célokra. A hazai mezőgazdaság felemelésével kiegészült iparpártolás tehát az egész ország javára válik.

Szívós mind képzettsége, mind mezőgazdasági gyakorlata révén kétségkívül közel állt a természethez. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy ismeretterjesztő írásainak sorában a természet szeretetét, megértését, a természettudományok iránti érdeklődést akarta ébresztetni a felnövekvő ifjúság és a nép körében. A vérbeli pedagógus-népművelő szemléletéből kiindulva felismerte mindazokat a lehetőségeket, amelyeket a biológia és földrajz tudományának akkori eredményei „népszerűsítésre kínáltak” a hozzáértők számára. *A természet csodái*, valamint *„Az állatvilág csodái* (Bp. 1905) című két munkája nagy tárgyi tudást mutat, tükrözve a kor felfogását. A természettel kapcsolatos munkáiban illusztrációkkal, gyönyörködtető leírásokkal igyekezett felhívni a figyelmet olyan ritka növényekre, kivesző állatfajokra, titokzatos jelenségekre, amelyek a földön, a vízben, az erdők homályában, a sík rónákon, a „levegő-égben” és a világűrben feltárnak a kíváncsikodó ember előtt. Ehhez a témakörhöz sorolható a *Nansen utazása lábszáron Grönlandon keresztül* (Bp. 1911) című munkája is, mely bővelkedik izgalmas leírásokban, romantikus történetekben.

Szépírói munkásságának legjava gyűjteményes formában *„cska történetek* (Bp. 1901) és *Kivesző alakok*” (Bp. 1902) címmel láttak napvilágot. Mindkét kötet címadása egyben jelzi a témakörök jellegét is. Novellisztikus alkotásaiban nem országra szóló tettek szereplői kaptak helyet, hanem kisemberek, igazi népi alakok. Olyanok, akiknek létét nem jegyezte fel a történelem, de különös sorsukkal, sajátos magatartásukkal, apró emberi gyengeségükkel, vagy éppen eredeti gondolkodásmódjukkal felhívták magukra a szűkebb-tágabb környezet figyelmét. A „hősök” életét levegője a magyar Alföld, a Hajdúság, sőt maga a szülőföld. Az említett két novelláskötet főszereplői: Ézsaiás uram, Bódy Gáspár, Hadas Balázs, Buzogány Gergely (a bölcs tekintetes), Rohodi Gyurka, Zöld Péter juhász, a kutyabüvölő és mások – szinte valamennyien szoboszlóiak. Jól tudjuk, hogy „Ézsaiás uram” alakját az egyik helyi református papról mintázta. Buzogány Gergely, illetve Bürgözdly Gergely sorsában minden bizonnyal saját hivatalnokai pályafutásának élményei kaptak irodalmi megörökítést. A legsikerültebben ábrázolt alakjai parasztok, pásztorok, és cigányok voltak. Schöpflin Aladár, a kritikus és irodalomtörténész írónk emberi tulajdonságainak, műveinek kitűnő ismerője így írt róla: „Népies író volt a szónak igazi értelmében: maga is ugyanabban a levegőben élt, mint népi alakjai, nem emelkedett fölülük, belülről nézte őket, csak a műveltségével vált ki közülük, gondolkozásmódja, világfelfogása közös volt az övékével. Úgy szerette és ismerte a népet, ahogy az ember a hozzátartozóit szereti és ismeri. A nagy alföldi földművelő városok lelke nyilatkozott meg benne, amely egész társadalmukat a közös származás, közös foglalkozás és érdekkör révén, minden műveltség és társadalmi állás dolgában való különbség mellett is egyetlen egységbe fűzi össze.”⁷

Szívós Béla feldolgozott történeteinek forrása legtöbbször egy-egy anekdota volt, így az írói ábrázolás műfajának nem a regény, hanem a novella felelt meg legjobban. Ezzel magyarázható, hogy írói pályafutása alatt mindössze egyszer kísérletezett a regény műfajával. (Az eltűnt. Bp. 1897) Fantáziájának igazi szárnyalását az alföldi népelet és a népi gondolkodás megfigyelése, kitűnő ismerete nyújtotta. Irodalmi alkotásai szellemességéről, élettapasztalattal dúsított tudásról és népiesen zamatos stílusról vallanak. Humorba öltöztetett korfestő elbeszéléseivel elsősorban mulattatni kívánta a századforduló emberét.

Szívós Béláról, a **helytörténészről** szólva külön kell méltatnunk szülőföldjéhez való hűségét, beleértve az egész Hajdúságot (Debrecent, Hortobágyot) és mindenekelőtt

⁶ Szentesi Lap, 1877. VII. évf. április 29.

⁷ Schöpflin Aladár: Szívós Béla. Nyugat, V. évf. 1912. 736-737. old.

Szoboszlót. A Varga Geyza szerkesztésében napvilágot látott első megyei összefoglaló után kilenc évvel később Szívós volt a másik olyan szerző, aki komplex képet rajzolt régióink életéről: a földrajzi viszonyokon túl, népének gazdálkodásáról, építkezéséről, táplálkozási jellemzőiről, érintve a történelmi sorsfordulókat is. Hitelesen, helyenként már-már szépirodalmi igényességgel megírt összefoglaló munkája *Hajdúság* címmel jelent meg,⁸ értékes adatokkal gazdagítva ismereteinket. Kedvenc témáját a Benedek Elek Kis Könyvtára sorozatban mélyítette tovább. Történeti jellegű írásai bizonyítják, hogy otthonosan mozgott Debrecen históriájában, ünnepele népe állhatatosságát. Ismerte az ősi Kollégium és Hatvani professzor „titkait”, akárcsak a végeláthatatlan síkság, a hortobágyi puszta madárvilágát és pásztorainak életét. A hajdúk katonai múltjának bemutatására külön is visszatért. 1910-ben a Szoboszló és Vidéke című lap hasábjain „A régi hajduvilágról” címmel cikksorozatot írt a hajdúk hőskoráról, néhány vakmerő harci vállalkozásuknak, meggyőződéssel hirdetve, hogy nem voltak szőszegőbbek és kegyetlenebbek más országok korabeli hadainál.

Szívós számos írását anonim szerzőként vagy írói álnéven (Víg Péter, Kaszás Péter, Virgoncz Gergely) közölte. Ez utóbbi álnév alatt jelentette meg a *Vígság tárháza* (Bp. 1902) című művét, amelyben magyar, egyben környékbeli lakodalmi szokásokat mutat be versekkel, mondókákkal, de olvashatunk itt különböző alkalmakra szánt beszédeket, felköszöntőket, talányokat, mulattató és tanulságos elbeszéléseket, sőt dalokat is. Programadó útmutatója felöleli a családi és a társas élet csaknem valamennyi megnyilvánulását.

Az általa annyiszor megcsodált nagy pusztákkal rendelkező városról nem kis büszkeséggel írta 1891-ben: „Szoboszló... nagy területen fekszik, a náddal benőtt, regényes Kösi két partján, ősrégi halmokkal felséges síkságon, amelyre nagy messze kiragyog pompás sugár tornyának tündöklő arany csillaga.”⁹ Figyelmét, széles érdeklődését fővárosi működése idején is ez a táj, ez a környék vonzotta legjobban. Helytörténészünket szinte élete végéig a városhoz fűzték ismerősei, családi kapcsolatai, hiszen közismert, hogy nyári szabadságát sokszor töltötte öccse bánomkerti házában. Rómer Flóris ösztönzésére itteni régészkedésének eredményeként 1876-ban készítette el a város határának terepbejárásán alapuló „régészeti térképét”, felsorakoztatva harmincegy halmot, lapanyagot, magaslátot.¹⁰ Ezekből az emberek fantáziáját annyiszor megmozgató térszinformációkból ma már jóval kevesebbet találhatunk meg. Cikkeiben lelkesedéssel írta le a szoboszlói vitézek hősi helytállását a Szejdi török pasa elleni 1660-as egyenlőtlen küzdelemben, akik városukért a halált is vállalták valamennyien. 1895-ben a Vasárnapi Újság hasábjain földije, a „világszerzte elsőrendű szaktekintélynek elismert dr. Hőgyes Endre” gyógyító intézetének munkáját népszerűsítette.¹¹ Ugyancsak az említett lapban – bár névalírás nélkül – először foglalkozott a szoboszlói lovas hajdúk máig páratlan történelmi ereklyéjével, a Bocskai-zászlóval.¹² Századunk elején – a város felkérésére – egyik levelében érdekes szobortervet vázolt fel, mely a hajdúk vezérének és szabadságharcának állított volna méltó emléket. A szükséges anyagi eszközök hiányában sem az ő, sem a szintén felkért Acsády Ignác történetíró elképzelése nem valósult meg.

Tudjuk, hogy Szívós nem volt néprajzkutató, mégis értékes adatokkal gazdagította a hazai néprajztudományt. Közléseire felfigyelt Vikár Béla etnográfus, sikerrel szerepelt a Néprajzi Társaság felolvasó ülésein is. Elsősorban a szellemi néprajz érdekelt. A különböző babonák, mesék, állatbűvölések megörökítésével az itteni népi hiedelmek világába kalauzolt. Néprajzi közleményei saját megfigyeléseire, nagyjából szóbeli forrásokra épültek. Érdekes eseteket, történeteket közölt „delejes erejű” patkány- és kutyabűvölő cigányasszonyról, pásztorokról, parasztokról, olyan kincskeresőkről, akik a szoboszlói halmok megásásától vártak, máskor tömérdek ezüstpénzt, Attila vagy a muszka császár koporsóját vélték meg-

⁸ Osztrák-Magyar M. (1891) 315-334. old.

⁹ Uo. 316. old.

¹⁰ Sz. Máthé Márta: Hajdúszoboszló területének történeti képe a XI. századig. Hajdúszoboszló monográfiája. (Szerk. Dankó Imre) Hajdúszoboszló, 1975. 54. old.

¹¹ Sz. B.: Hőgyes Endre tanár budapesti Pasteur-intézete. Vasárnapi Újság, 1895. 42. évf. 11. sz.

¹² „A Bocskai-zászló”. Vasárnapi Újság, 42. évf. 1895. márc. 24.

találni.¹³ Mindez azt mutatja, hogy ismerte a szoboszlói ember gazdag fantáziáját, mesészővő képességét.

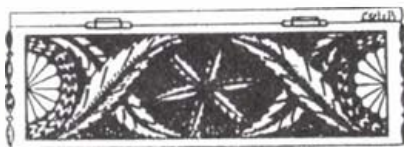
Századunk elején folytatott nyelvészkedése során a Magyar Nyelv című folyóiratban több mint félszáz szoboszlói tájszót közölt, megőrizve ezzel a város és környéke népének nyelvi formába zárt hallatlanul tömörítő, sziporkázó szellemességét. (Mutatóban néhány példa: *fére áll a kontya*: becsípett asszonyokra mondják; *férefingó*: kikapós menyecske; *fíreg*: patkány, egér, ürge, hörcsög, légy s egyéb kártékony, alkalmatlan állat; *kiállaná mán az anynya kinynnyát*: a felserdült lányra mondják; *maga szopta az anyját*: erőteljes emberre, sőt feltűnően vaskos, élettelen tárgyra is mondják; *megverte a horpaszt*: jól lakott; *szilaj*: ugyanazt jelenti, mint az irodalmi nyelvben; hanem *szilajon* az már azt teszi Hajdúszoboszlón, hogy gyorsan. Pl. Sándor, Samu, Salamon, gyertek fiaim szilajon! Vagyis jertek gyorsan stb.) Egyik írásában a budapesti református egyház adófizetői névsorának tanulmányozásából igyekezett következtetéseket levonni a századelő magyarságának összetételéről. A vezetéknevek elemzése során szoboszlói példákat is említ. Szerinte az idegen hangzású neveket a nép „megtartja, ha könnyen ráfordul a nyelve”. Pl. a Bocskai hajdúi között szereplő „Petermann” név a századfordulói városban „Petermány”-ként ismert volt. A „Dihen” család valamikor a német Die Henne nevet viselhette, míg Babotán, Puskuli vezetéknevek a Mária Terézia korában betelepített „oláh” (román) családok jelenlétére utalnak.¹⁵

1912-ben bekövetkezett halálakor a Független Hajdúság című helyi lap így búcsúztatta: „Mintha a múlt fátyolán keresztül a régi Magyarország tűnnék fel szemeink előtt hagyományos alakjaival; mintha az alföldi puszták balzsamos levegője csapna meg, elhozva a délibábos rónák vadvirágainak illatát; mintha a Hortobágy zombékos tocsogóin járnánk, hova a falvak harangkongását csendes estéken elviszi az alkonyati szellő – úgy érezzük magunkat, mikor a régi Magyarország kivesző alakjainak, a pusztai élet s az alföldi falvak népszokásainak hivatott írójáról: Szívós Béláról nekrológot adunk.¹⁶

Szívós Bélát nemcsak a szülőföld és történetének alakulása, hanem kettőt alakító ember élete, sajátos gondolkodása is megragadta. Számára a szülőföld kiapadhatatlan élményforrás és cselekvési motiváció volt egyszerre. Áttekintve munkásságát, nem ok nélkül látjuk benne a szoboszlói honismeret úttörő alakját. Művei egy része fölött ugyan már eljárt az idő, de főként a népi életmód, a hajdúsági, alföldi ember tetteit, szellemiségét feltáró átörökítő tevékenysége ma is értékmentő jelentőségű.

Hajdúszoboszló múzeuma évtizedek óta gyűjti relikviáit. Húsz évvel korábban önálló rendezvényt adózta a város szülőtte előtt, s idézi emlékezetét az új állandó jellegű helytörténeti kiállítás is.

Dr. Juhász Imre

¹³ Szívós Béla: Hajdú-Szoboszlói adalékok. Mese. Ethn. 1891. 2. 299-300. old., *Ugyanő*: Kutya-büvölés. Ethn. 1902. 3. 21-23. old., *Ugyanő*: Hajdúszoboszlói patkánybüvölés. Ethn. 1911. 22. 381-382. old., *Ugyanő*: Alföldi kincskeresők. Ethn. 1912. 29-36. old.

¹⁴ Szívós Béla: Tájszók (Hajdú-Szoboszlóról) Magyar Nyelv (Szerk. Szily Kálmán) 1906. 379-380. old., *Ugyanő*: Helyreigazítások a hajdumegyei tájszókhoz. Uo. 283. old.

¹⁵ Szívós Béla: A mai magyarság alkotó népelemei. Ethn. 1913. 24. 19-21. old.

¹⁶ Független Hajdúság, 1912. XI. évf. 14. sz.